

Buza Péter: *Bagolyröpte Pest felett. Szendrey Júlia nemzetsége*

Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület, 2016 (Budapest Könyvek, 10), 243 l.

Buza Péter *Bagolyröpte Pest felett – Szendrey Júlia nemzetsége* című kötete a Budapest Könyvek sorozat tizedik, egyben utolsó köteteként jelent meg. A Budapest folyóirat 2016. szeptemberi számának tudósítása még a következőképp említette a megjelenés előtt álló könyvet: *Petőfi özvegyének és második családjának ködbe veszett, regényes története, írásban és képből*. Ez a cím némileg pontosabban fejezte volna ki azt a műfaji meghatározatlanságot, amely a könyv egyik legfőbb jellemzője.

Bár a szerző tekintélyes forrásmennyiséget használ, helyenként úgy tűnik, mintha ezekből kiindulva nem történeti munkát, hanem fiktív szöveget írna. Holott egyáltalán nem mindegy, hogy a források által inspirált regényes történetként, ismeretterjesztő vállalkozásként vagy tudományos munkaként forgatjuk a művet. A jelen munka – bár eltérő mértékben – mindhárom műfaj elemeit tartalmazza, csak hogy reflektálatlanul, egyiket sem kielégítően. Rendkívül adatgazdag, ugyanakkor nincsenek benne hivatkozások, sem lábjegyzetek, sem végjegyzetek formájában, a szerző csak elvétve, kiegészítésképp tesz egy-egy köszönetnyilvánítást vagy hivatkozást a főszövegben. A források megjelölésének hiánya nagy kár, nemcsak azért, mert az információk visszakereshetősége minden hiteles történeti munka alapvető kritériuma, hanem azért is, mert így nem válnak szét a megbízható forrásból származó információk és a szerző által hozzátoldott „regényes” elemek. A számottevő mennyiségű és igen jelentős forrásanyag használata ellenére ugyanis a szerző nemegyszer vegyíti az ezekből tudható információkat saját fantáziájával. Ez az eljárás különösen a Szendrey Júlia és Horvát Árpád kapcsolatát érintő részeknél szembetűnő, mivel ilyen mondatokat eredményez: „Mikor Júliának nagy ritkán hölgyvendégei jönnek, gatyában sétál be a feleségéhez. Délelőttönként lefüggönyözött szobájában még ennél is lengőbb öltözékben, gyertyafényben nézegeti a párizsi pornóképeket. Ezen a ponton fel kell hoznunk talán a tudós mentségére, hogy kétségtelenül férfiből volt” (33). A szerző forráshasználatának korrektsége az ilyen mondatok következtében kérdésessé válik, a szöveg pedig inkább hasonlít egy sztereotip elemekkel dolgozó bulvárlaphoz, mint árnyalt és pontos történeti munkához. Szendrey Júlia férjének küldött utolsó levelében bár ír Horvát Árpád „gyalázatos buja fotográf” képeiről, valamint a női és férfi szexualitással kapcsolatos elveiről, jelenleg azonban semmilyen konkrét információ nem áll a kutatás rendelkezésére a képgyűjteményről, amelyet a hagyatékot 1925 és 1930 között kutató Mikes Lajos még láthatott az Országos Széchényi Könyvtárban,

azóta viszont nyoma veszett.¹ Nincs bizonyíték arra, hogy Párizsból származott a kép-gyűjtemény, az azt „gyertyafényben” nézegető történész „lenge” öltözékéről pedig még kevésbé található forrás. Szendrey Júlia ennyit írt le a konfliktust kiváltó képek használatának módjáról: „gyalázatos buja fotográf képeit házi köröm szentélyébe oly megérthetetlen cinizmussal behozni törekedett, s vadállatiassággal, bennem, nejében – e miatt történt tiltakozásomért – kigunyolt minden érzelmet, melyeket szivemben gyöngéden és kegyelettel ápolva: álalok a köznapiasságból kiemelkedni vágytam”.² Ugyanezen levél részletesen tárgyalta azt is, hogy milyen elvek ütköztek egymással a házasság során: „kereken tagadtam azon elv jogosultságát, melyet ő, mint férj, rám erőszakolni akart, hogy: „az asszonynak nincs más kötelessége, mint a férj kéjvágát kielégíteni”.³ A szerző ahelyett, hogy pontosan idézné és értelmezné ezeket a szavakat, olyan jeleneteket kreál, amelyek ilyen formában való megtörténte nincs forrás. Eszerint Horvát Árpád 1855-ben felesége ekkor kezdődő nőgyógyászati panaszait követően megcsalja őt, „a cselédlány szörnyülködve pletykál: mondhatom, furcsa könyvei vannak a tekintetes úrnak!”⁴ (33), az orvos pedig Júlia újabb teherbe esésén felháborodva elbeszélget a férjjel, aki a szerző történetvezetésében ekkor mondja ki, hogy „a feleség csak arra való, hogy a férje vágyait kielégítse” (33). Ez a narratíva azt mutatja, hogy a szerző a forrásokat nem történelmi módszerekkel elemzi, hanem fantáziájára hagyatkozva továbbgondolja, kiegészíti őket, helyenként egy szaftos témákra vadászó magazin stílusában. A történelmi munkához és a témához nem illő stílusra jó példa, hogy a szövegben Szendrey Júlia „önti ki a moslékos vödöröt” (35), amikor házasságának problémáit elmondja a tágabb családnak, miközben többször „szegény” Júliaként, Horvát Árpád pedig következetesen *uraként* és nem férjeként szerepel. A szerző a többi szereplővel kapcsolatban is ezt a kifejezést használja nemcsak a főszövegben, hanem a képleírások esetében is (például „A friss házas Machek Iluska [Ilona, máskor Helén] s ura, Mambriny Béla 1926-ban) (18).

Nem válik a mű javára az sem, hogy a szerző Szendrey Júlia alakját az eddig is létező sztereotípiákat megerősítve rajzolja meg. Állítása szerint a pesti közvélemény „tudni vélte, hogy nem tartozik a menyecskék tüzes típusához” (kár, hogy itt sem hivatkozik korabeli forrásra), valamint „nyárspolgári szemérmességére nézve” hiteles adaléknak tekinti azt, hogy mélyen sértve hagyta ott a márciusi ifjakat, „mikor egyikük

¹ Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságyán tett vallomása, BETHLEN Margit grófnő előszavával, közzéteszik és feldolgozták MIKES Lajos, DERNŐI KOCSIS László, Bp., Genius, 1930, 340.

² OSzK Kt., Fond VII/192.

³ OSzK Kt., Fond VII/192.

⁴ Noha a szerző erre nem utal, ez a félmondat szó szerint szerepelt Dernői Kocsis László 1930-ban megjelent regényes életrajzában (DERNŐI KOCSIS László, *Petőfi özvegye = Szendrey Júlia ismeretlen naplója*, i. m., 8–200), amely Szendrey Júlia 1849 és 1868 közötti éveit dolgozta fel. Ez pedig azt sejteti, hogy a szerző nemcsak saját fantáziájából dolgozott az intim jelenetek megkonstruálása során, hanem hivatkozás és forráskritika nélkül használta fel az említett Dernői-regényt, amely helyenként a Mikes Lajos által megtalált forrásokat is magába foglalta, az ezekből tudható információkat azonban jócskán kiegészítette fiktív elemekkel.

„fenézésre” ragadtatta magát” (35). (A forrásmegjelölés ezen jelenetnél is hiányzik.) Csakhogy e gesztus nem feltétlenül szemérmességről, sokkal inkább a korszakban általánosan elterjedt ízléskánon elfogadásáról tanúskodik: a fene szó a 19. században nem számított szalonképes kifejezésnek, Arany János például le sem írta teljes egészében, csupán rövidített változatban (f...).

Egy-egy tárgyi tévedés is előfordul a könyvben az események időpontját illetően. A szerző azt állítja, hogy Szendrey Mária (Szendrey Júlia húga) édesapjával, Szendrey Ignáccal együtt, 1853-ban költözött Pest-Budára (26). Holott a levelezésükből tudható, hogy Mária már három évvel korábban, 1850-ben a város lakója volt: egy leánynevelő intézetben tartózkodott a pesti Tükör utcában. Szendrey Ignác ugyanis már ez év decemberétől kezdve ide küldte legfiatalabb gyermeke részére a leveleket. A könyv Szendrey Júlia esetében hangsúlyozza, hogy 1850-ben költözik fel Pestre (91), de nem tesz említést annak jelentőségéről, hogy nem ekkor lesz először a város lakója, hiszen 1847 novemberétől kezdve ide kötötte a Petőfivel kötött házassága alatt kialakított értelmiségi, polgári életmód, előtte pedig négy éven keresztül (1840 és 1844 között) Tänzer Lilla leánynevelő intézetének lakója volt. Publikációs tevékenységét illetően az 1853-as dátummal kapcsolatban megjegyzi, hogy „ezekben az években már ír, s publikálja is verseit, novelláit, meséit, fordításait” (91), annak ellenére, hogy ez a tevékenysége csak 1857 után kezdődik újra az 1847-es naplópublikációk és az 1850-ben és 1851-ben megjelent prózai szövegek kiadása utáni szünetet követően. A szerző már Szendrey Júlia 1850-es, a Horvát Árpáddal kötött házasságot megelőző pesti tartózkodásának idejéről írva életmódjához tartozó és a közvéleményt izgató elemnek tartja a verselést (91), noha első, még nem publikált versének datálása későbből, 1854-ből származik.

Mindemellett fontos kiemelni, hogy a fenti sajátosságok mellett a könyvnek vannak elvitathatatlan érdemei is. Szendrey Júlia és Horvát Árpád gyermekeinek felnőttkorával, házastársaik családjainak történetével részletekbe menően foglalkozik, valamint Szendrey Júlia leánygyermekének, Machek Gusztávné Horvát Ilonának leszármazottaival is. A családtörténet 20. századi vonatkozásainak feltárásából derül ki, hogy 1945 februárjában a Horvát–Machek–Mambriny család (Szendrey Júlia leánya, unokája és férje, valamint dédunokája) elhagyta Magyarországot, és Ausztrián keresztül Nyugat-Európa felé menekült (116). Ennek okairól, a Machek család zsidó felmenőiről és a Budapestet már 1944 végén elhagyó Mambriny családról (Szendrey Júlia unokájának, Machek Ilonának férje Mambriny Béla és gyermekük Ödön) részletesen ír a szerző, aki Szendrey Júlia Németországban élő ükunokáját is felkereste (123). Buza Péter annak a Tóth Józsefnek a leszármazottaival is felvette a kapcsolatot, akire Szendrey Júlia a halálos ágyán rábízta az írásait. Így derülhetett ki, hogy Tóth József Bálint nevű ükunokája birtokában van egy szerelmes levél, amelyet 1868. június 29-én Tóth József írt feltételezhetően Szendrey Júliának. A könyv közli is a levél szövegét, amely arra utal, hogy Tóth József nem egyszerűen az ápolója és felolvasója

volt Szendrey Júliának – ahogyan azt Mikes Lajos 1930-as könyve is állította –, hanem a kedvese (47–52). Ez pedig érthetőbbé teszi azt, hogy miért írta Szendrey Júlia édesapjának utolsó, eddig is ismert levelében, hogy katolikus vallásról kálvinista hitre szeretne áttérni annak érdekében, hogy elválhasson Horvát Árpádtól, és kezét nyújthassa annak, aki „ily kínos és utálatos betegség mellett a legnagyobb kitartással, lankadatlan szolgálatkészséggel, önkényt, minden kötelezettség nélkül”⁵ ápolta. Tóth Bálint leányfalui nyaralójában egy olyan iratcsomag került elő, amely Tóth József fentebb említett levelén kívül egy Szendrey Júliához 1865-ben írott versét is tartalmazza (54–56), valamint további hét dokumentumot. A szerző állítása szerint ezek között három Szendrey Júlia-vers található (60–63), egy feltételezhetően Majthényi Flórától származó vers másolata, valamint az „Arany tanácsok gyermekeknek/ Deák Ferencz egy leveléből” címet viselő, hatoldalas dokumentum (57–59). Ennek a kéziratgyűjteménynek a nyilvánosság elé kerülése jelentős eredmény.

A kötet második, rövidebb része a „Horváték levelesládája” címet viseli. Ez a kifejezés megtévesztő lehet, ugyanis nem létezik ilyen néven jelölt egységes forrásanyag. (Az elnevezést bizonyára az 1928-ban megjelent *Szendrey Júlia levelesládájának kincsei* című katalógus inspirálta, amelyben Mikes Lajos az akkor frissen előkerült kéziratokat tételesen sorolta fel a Lantos Rt. aukciója előtt.) A szerző az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található Petőfi Fond Szendrey Júliára vonatkozó, máig jelentős részben kiadatlan, értékes forrásanyagából válogatott. Ezt rövid jegyzetek követik, de a deskriptív jellemzésen túl mélyebb értelmezésekbe nem bocsátkozik a szerző, holott izgalmas, a várostörténet és a hétköznapi élet történetének kutatása szempontjából is jelentős forrásokról van szó. A főcím első fele (*Bagolyröpte Pest fellett*) a Képiró utcában található Hét Bagoly házra utal, amelyet Szendrey Ignác vásárolt meg befektetésként a Schöff családától. Az élénk családtörténeti érdeklődés az egész könyvre jellemző, ennek köszönhetően a történet minden „szereplőjének” tágabb családjáról is bőven közöl adatokat.

Összességében elmondható, hogy a könyv rendkívül izgalmas és fontos témát dolgoz fel, számos új eredménnyel, ezek hitelét viszont rontja az, hogy a mű egy jelentős, Szendrey Júliát érintő részében a források kezelése nem korrekt, inkább fiktív szövegbe illő, a róla alkotott kép pedig igen sztereotipikus. A leszármazottaktól származó források összegyűjtése és a család 20. századi történetének megírása fontos munkává teszik a könyvet, de a műfaji meghatározatlanság, a gyakran felületes, bulvárlapokra emlékeztető látásmód és stílus alkalmazása, valamint a hivatkozások zavaró hiánya elszomorítóan sokat rontanak az összképen.

Gyimesi Emese

⁵ OSzK Kt., VII/191.